

O. Todorova, Lecturer
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

COMMUNICATIVE ASPECT OF INNOVATIVE AND TRADITIONAL PR-TOOLS

This article provides a comparative analysis of PR-tools traditional format with their modern counterparts online. The author reveals the problems of the modern paradigm shift communications business in the digital environment. Particular attention is paid to the transition from a monologue in the traditional format of corporate communications for dialogue in innovative digital PR-tools. Innovative PR-tools greatly expands the range of possibilities for the presentation of their company values. The background extends media owner that determines what content to provide the target audience. Increasing the range of options and the impact of social communications. Expanding palette of expression. Innovative PR-tools strengthen the loyalty of existing employees, customers and partners. Despite the popularity of social networking, traditional PR-tools such as printed corporate publications - magazines and newspapers continue to exist. This is due to the specifics of the target audience, which does not have access to digital means of communication. However, the future of social communications business in the next decade will be largely shifted to digital communications. This is confirmed by the fact that some companies are shifting their internal corporate magazines in electronic format. Therefore, innovative PR-tools requires further reflection and formalizing best practices, research and scientific analysis. The author distinguishes and identifies the distinctive characteristics of innovative PR-tools, analyzed the case of vectors in magazines and corporate publications, posts on the social network Facebook, considered the most characteristic examples of the integration of online and offline communications activities of transnational companies.

Keywords: innovative PR-tools page of the company in Facebook, corporate media, corporate publishing, corporate magazine, new corporate media, communication, communicative aspect, the Internet, social networks.

A. Тодорова, преподаватель
Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, Украина

КОММУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ ИННОВАЦИОННОГО И ТРАДИЦИОННОГО PR-ИНСТРУМЕНТАРИЯ

В данной статье проведен сравнительный анализ PR-инструментов традиционного формата с их современными Интернет-аналогами. Автор раскрывает проблемы изменения парадигмы коммуникаций современного бизнеса в цифровой среде. Особое внимание обращается на переход от монолога в корпоративных коммуникациях традиционного формата - к диалогу в инновационных цифровых PR-инструментах. Инновационный PR-инструментарий значительно расширяет спектр возможностей для презентации компанией своей системы ценностей. На задний план отходит владелец медиа, который определяет, какой контент предоставлять целевой аудитории. Увеличивается спектр возможностей и влияния социальных коммуникаций. Расширяется палитра форм выражения. Инновационные PR-инструменты укрепляют лояльность существующих работников, клиентов и партнеров. Несмотря на популярность социальных сетей, традиционные PR-инструменты, такие как печатные корпоративные издания - журналы и газеты, продолжают свое существование. Это связано со спецификой целевой аудитории, которая не имеет доступа к цифровым средствам коммуникации. Однако будущее социальных коммуникаций бизнеса в ближайшее десятилетие в значительной степени будет смещено в сторону цифровых коммуникаций. Это подтверждает и тот факт, что ряд компаний переводят свои внутрикорпоративные журналы в электронный формат. Поэтому инновационный PR-инструментарий требует дальнейшего переосмысления и формализации лучшего опыта, изучения и научного анализа. Автор выделил и определил отличные характеристики инновационного PR-инструментария, провел анализ тематических векторов в публикациях корпоративных журналов и постов в социальной сети Facebook, рассмотрел наиболее характерные примеры интеграции онлайн и офлайн коммуникаций в деятельности транснациональных компаний.

Ключевые слова: инновационный PR-инструментарий, страница компании в Facebook, корпоративные медиа, корпоративное издание, корпоративный журнал, новые корпоративные медиа, коммуникация, коммуникативный аспект, интернет, социальные сети.

УДК 378.147

A. Фітісова, студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
A. Дейнека, студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ФАКУЛЬТЕТСЬКІ КАФЕДРИ В УЯВЛЕННЯХ СТУДЕНТІВ: СПРОБА ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЗНАЧИМИХ СМИСЛОВИХ СТРУКТУР У ЦАРИНІ ОСВІТИ

У статті представлені результати авторського феноменологічного дослідження, присвяченого опису та інтерпретації смислового поля факультету соціології КНУ ім. Т.Шевченка. На основі масиву нечислових даних, отриманих шляхом відкритого анкетування, глибинних інтерв'ю та через застосування проєктивних методик, автори аналізують типові уявлення студентів щодо факультетських кафедр, а також здійснюють ряд теоретичних узагальнень і проблематизацій. Фокус дослідження передбачає вихід за межі традиційної функціоналістської логіки аналізу освіти та актуалізацію феноменологічних пізнавальних стратегій.

Ключові слова: феноменологія, інтерсуб'єктивний простір, факультет соціології, образ кафедри, система релевантностей, смисловий порядок, біографічна ситуація, одиничний досвід, седиментація, соціальна дія.

Соціологічні дослідження освітнього простору традиційно розгортаються у руслі функціоналістських інтерпретацій освіти, де остання постає як інституційно автономна система, що визначається, насамперед, через функцію організованої та селективної трансляції знань, навичок та компетенцій, котрі згодом стають базисом для подальшої професійної соціалізації індивідів (функціоналістська, економцентрична перспектива), а також сприяють розвитку самостійної і гармонійної особистості (гуманістична перспектива дослідження) [Константиновский, 2013: с. 28-32]. Таким чином, дискурс про освіту в соціології майже завжди є дискурсом про якість освіти, її відповідність заявленим стандартам, здатність адекватно відповідати на виклики часу і т. п.. Самі уявлення про зазначені проблеми можуть формуватися як на основі експертних оцінок актуальних станів та трен-

дів у сфері освіти, так і через виявлення рівня задоволеності учасників освітнього процесу окремими його сторонами. Дана стаття є спробою проблематизації такого підходу або, щонайменше, спробою суттєво розширити горизонт соціологічного осягнення освітньої проблематики через актуалізацію феноменологічних пізнавальних стратегій.

У основі нашого дослідження лежить теза про те, що смислове середовище, котре формується довкола освітніх інституцій, не може бути зведеним до простої релізації навчальних програм та інкорпорації професійних знань. Воно конституює спільний для його учасників життєвий простір, в межах якого діють множинні системи релевантних сенсів та мотивів. Опираючись на ці смислові порядки, залучені в освіту актори формують власні життєві стратегії та проєкти, котрі, як ми намагатимемося пока-

зати далі, далеко не вичерпуються простим посиланням на навчання та набуття фахових компетенцій. Більше того, сама динаміка типових сенсів та образів всередині інтерсуб'єктивного простору освітніх установ здатна суттєво впливати на вибір біографічно значимих життєвих траєкторій та формувати специфічні ідентичності для включених в освіту агентів.

Експлікація механізмів конструювання та реконструювання таких смислових структур на основі нечислового емпіричного матеріалу була метою нашого феноменологічного дослідження, присвяченого вивченню типових уявлень студентів факультету соціології КНУ ім. Шевченка щодо факультетських кафедр. В центрі нашої уваги перебувала окрема біографічно значима соціальна дія – *вибір студентом однієї із факультетських кафедр*, що на рівні конкретних робочих операцій виявляється через процедуру написання заяви на ім'я завідуючого (щорічно з 2 по 5 курс)¹. Осмислення та інтерпретація студентами ситуації власної прив'язки до кафедри (не всі потрапляють на кафедру за власним бажанням) відбувається через референцію до сукупності релевантних сенсів, що формують узагальнений *образ кафедри* всередині факультетської інтерсуб'єктивності.

Методологічні засади дослідження

На відміну від класичного інтерпретативного аналізу, спрямованого на тлумачення суб'єктивного смислу, який окремі люди вкладають у ті чи інші дії, феноменологічна перспектива відкриває більш широкі дослідницькі горизонти, намагаючись відповідати на питання: як конститується цей смисл, що лежить в основі смислової структури соціального світу та яким чином уможливується та неproblemатична смислова дійсність – т. зв. життєсвіт, в межах якого кожен з нас неминуче перебуває, тлумачить те, що відбувається навколо, взаємодіє з іншими, будує життєві плани тощо. Допущення, що лежить в основі такого аналізу, полягає у тому, що будь-який акт пасивної інтерпретації дійсності (навчання/перебування на факультеті взагалі), або ж свідомо прагматизована, "орієнтована на проект" дія (вибір кафедри, теми дослідження, наукового керівника тощо) можливі лише у прив'язці до структур *нашого*² досвіду. Тому в межах феноменологічного підходу йдеться не про світ факультету, що існує сам по собі, а лише про світ, з яким студенти встановлюють зв'язок, постійно апелюючи до т. зв. "наявного запасу знання", неproblemатичного і самозрозумілого, отриманого в процесі безпосереднього досвідчування, а також взаємодії з іншими. Ситуація самого навчання/перебування на факультеті, яку ми інтерпретуємо і долаємо на основі нашого запасу знання, є обмеженою не тільки часовими, але і просторовими (організаційними) рамками. Опинившись у ситуації смислового середовища факультету, ми з одного боку тлумачимо цю ситуацію засобами попередніх актуальних досвідів, отриманих нами раніше та узагальнених у нашому запасі знання, а з іншого – ми засвоюємо і седиментуємо нові досвіди, отримані в межах саме цієї ситуації, які в подальшому виступають ґрунтом для нових інтерпретацій та типізацій. Таким чином, вибір кафедри, його суб'єктивне осягнення та загальне уявлення про те, що відбувається на факультеті не є осмисленими весь час однаково. Наші уявлення про майбутню професію, навчальні дисципліни, зустрічі з викладачами, події на факультеті, тексти, які ми читаємо, практика, яку доводиться проходити, психологічна атмосфера на кафедрах, особистості викладачів та досвід захистів курсових і дипломних, – усе це з'являється у нашому неproblemатичному досвіді, нашаровуючись поступово. Це створює динаміку наших уявлень про життя на факультеті, лежить в основі ви-

бору кафедри, який нам доводиться підтверджувати або змінювати кожного року, і навіть (дозволимо собі сказати більше) слугує основою нашого загального уявлення про те, чим є соціологія.

В основу аналізу ми покладемо схематику, запропоновану Альфредом Щюцом, котрий говорив про системи релевантностей індивідів як про сукупності значимих сенсів і орієнтацій, у відповідності до яких соціальні суб'єкти вибудовують свою діяльність, розрізняючи в її межах першочергове та другорядне, доцільне та недоцільне. З огляду на це, в основі типових моделей репрезентації кафедр лежать типові в рамках певних життєвих ситуацій (етап навчання, належність до певної кафедри) системи релевантностей. Самі *образи кафедр* існують у свідомості студентів у вигляді седиментованого запасу знання, отриманого ними на основі типізації одиничних досвідів взаємодії із кафедрою через її представників (однокурсники, викладачі, наукові керівники) та через включення до різних форм діяльності, що ініціюються кафедрою (наприклад, написання курсових або дипломних робіт, проходження практики тощо). Механізми типізації, таким чином, укорінені в інтерсуб'єктивному факультетському середовищі, що передбачає типовий характер отриманого студентами досвіду та забезпечує відносну сталість цих механізмів. Крім того, образ кафедри зчитується студентами як специфічна семантична єдність, інтегрованість якої забезпечується за рахунок наявності у кожній кафедрі власної *назви*. Назва кафедри дає змогу описувати сукупність уявлень студентів про кожну з кафедр як єдину смислову структуру (тяглу та змінювану у часі). Як ми побачимо далі, у випадку первинного знайомства з кафедрою, при відсутності регулярних взаємодій, її назва може слугувати самостійним джерелом сенсів.

Отже, *об'єктом* нашого дослідження є *інтерсуб'єктивний смисловий простір факультету соціології*.

Предмет дослідження: *чинники конструювання та відтворення типових образів факультетських кафедр в уявленнях студентів*. Зауважимо, що використовуючи загальноновживане поняття "чинники" у формулюванні предмету, ми будемо мати на увазі те, що феноменологи називають "одиничними досвідами". Саме одиничні досвіди, змінюючи запас знання, а отже, і типізації, здатні впливати на реконструювання образів кафедр. Саме *типові* одиничні досвіди є предметом нашої уваги, оскільки ми реконструюємо лише усталені, стійкі образи кафедр.

Мета: *виявити у динамічній перспективі чинники конструювання та відтворення типових образів факультетських кафедр у студентському середовищі*. Формулюючи мету, ми конкретизували ще один важливий момент: *динамічність* образів. Це теоретичне допущення ґрунтується на тезі А. Щюца про те, що "конкретні одиничні досвіди й надбудовані над ними типізації... з плином часу завжди будуть піддані сумніву, модифіковані або навіть "підірвані" новими одиничними досвідами" [Щюц, 2004: с. 121]. В першу чергу, це означає, що будь-який новий досвід взаємодії з кафедрою седиментується і проблематизує попередні досвіди, це змінює основи типізації та реконструює загальні уявлення про кафедри. Про які саме одиничні досвіди іде мова? Що саме змінюється в образах кафедр протягом навчання? Це основні питання нашого дослідження.

У травні-червні 2013 року разом з колегами³ ми зібрали масив нечислових даних. Дані були зібрані зі студентів факультету соціології КНУ імені Тараса Шевченка в два етапи за допомогою декількох методик: коротке письмове опитування (суцільна вибірка), глибинні інтерв'ю щодо мотивів вибору та зміни кафедри (вибірка тео-

ретичного насичення, інтенсивний відбір), крім того ми спробували застосувати дві проєктивні методик (суцільна вибірка), про які детальніше ми напишемо нижче. Спочатку ми провели письмове суцільне опитування студентів усіх курсів. Анкета складалася з декількох відкритих запитань, а також включала завдання однієї або двох проєктивних методик. Студентам першого курсу ми задали питання: "Яку кафедру Ви обрали та чому?" Питання супроводжувалося завданням: "Намалюйте кафедру у вигляді будинку". Студентам другого та третього курсів було додано питання: чи змінювали вони кафедру впродовж навчання, якщо так, то чому, і також – пропозиція намалювати кафедру у вигляді будинку. Студенти четвертого курсу, спеціальності та першого курсу магістратури, окрім базової анкети та проєктивної методики, отримали додаткове завдання. Їм пропонувалося уявити, що вони знімають кіно про кожну з кафедр та обрати жанр такого кіно (перелік жанрів додавався), нижче – прохання письмово пояснити свій вибір.

Опитування проводилося в аудиторіях факультету, наприкінці лекцій, і на його виконання студенти витрачали від 5-7 хвилин (на першому курсі) до 20 хвилин (на старших курсах). Загалом, методом суцільного опитування ми зібрали 189 анкет. На другому етапі було проведено 19 глибинних інтерв'ю, що тематично стосувалися мотивів вибору та зміни навальної кафедри, зі студентами різних курсів, різних кафедр та різного ступеню включеності до факультетського життя. Інтерв'ю були організовані за принципом ретроспективного реконструювання студентами свого життя на факультеті з акцентом на кафедральну диференціацію. Проблема валідності та надійності результатів вирішувалася шляхом триангуляції методів та застосування процедури порівняння результатів інтерпретації даних кількох незалежних груп дослідників⁴.

Що стосується інтерпретації візуальних даних, то спочатку ми не мали чіткої стратегії аналізу, – вона з'явилася уже під час роботи з малюнками. Основним феноменологічним поняттям, крізь яке ми описували зображення було поняття "система релевантності". В якості критеріїв аналізу виділялися такі характеристики як перспектива зображення будинку (ззовні чи зсередини), етажність (зображені будинки варіювали від маленької хатинки до хмарочосу), реальність існування споруди (від суто фантастичних будівель типу замку Диснейленду чи хатинки на курячих ніжках до стандартної багатоповерхівки), її призначення (житловий будинок, бібліотека, фабрика тощо), місце розташування (садочок, будинок на горі, міський квартал) тощо. Застосування цих критеріїв дозволило добре специфікувати відмінності в образах кафедр. Виявилось, наприклад, що одну з кафедр, на відміну від інших, часто зображували як внутрішній простір будинку, акцентуючи на відкритих дверях, вікнах, рослинах; іншу – у вигляді заводу, хмарочосу, фабрики тощо; зображення третьої кафедри не обходилося без високого паркану або, наприклад, інструментів катування і т.д. і т.п. Як правило, отримували інтерпретації візуальних образів з'являлися в контексті порівняння малюнків про різні кафедри між собою, в результаті узгодження їх з вербальними обґрунтуваннями мотиву вибору кафедри, а також не без здорового глузду дослідників, які також поки що є студентами даного факультету.

Результати дослідження

Оскільки базовою теоретико-пізнавальною інтенцією нашого дослідження була фіксація чинників формування та ретрансляції значимих інтерсуб'єктивних смислових структур в межах факультетського середовища, насичення та внутрішня динаміка тих семантичних

утворень, котрі ми назвали вище образами кафедр, були концептуально відображені нами у трьох послідовних етапах їх конститування:

1) *Початковий етап* (від вступу на факультет до написання першої курсової роботи – перші 1,5 роки навчання);

2) *Етап інтенсифікації взаємодії з кафедрою* (2 та 3 навчальні роки);

3) *Етап групової сегрегації за кафедральним принципом* (4-6 навчальні роки)

Загальна динаміка типових механізмів репрезентації кафедр характеризується помітною диференціацією образів кафедр в залежності від того, наскільки студенти є включеними у взаємодію зі своєю кафедрою. Міра включеності студентів у кафедральне життя помітно зростає в залежності від курсу, що призводить до поступового набуття нового досвіду, котрий седиментується у нових формах знання. Тому, кожен із вищезначених етапів ми опишемо окремо.

1. Початковий етап.

На даному етапі студентам доводиться обирати кафедру вперше. Момент вибору припадає на кінець першого курсу, коли більшість із них має лише попереднє й неоформлене уявлення щодо спеціалізації кафедр, як і щодо соціології загалом. Слід обов'язково брати до уваги, що сам вибір кафедри не є окремим дискретним актом: на даному етапі він має тісний смисловий та емоційний зв'язок із попередньою, куди більш напруженою соціальною дією – вибором місця навчання із властивим для нього проєктом майбутнього. Тому проєкт професійної самореалізації є важливим елементом аргументації та інтерпретації власного вибору. Як це не дивно, саме першокурсники виявились тією групою, котра найбільше співвідносить обрання кафедри із перспективами майбутньої професійної діяльності, іще не маючи у ній прямої необхідності. Кафедра розглядається як *засіб, що зіграє роль в реалізації конкретного проєкту працевлаштування після закінчення факультету*. Тут діє опора на найзагальніші стереотипні уявлення щодо референтних сфер, де за фахом може працювати соціолог: прикладні соціологічні та маркетингові дослідження (кафедра методів), а також сфери реклами, ЗМК, політики (кафедра галузевої соціології). Зазначені кафедри і є найбільш популярними серед першокурсників.

Центральні релевантні сенси тут – це перспективність, професійна придатність, проєкція свого майбутнього місця на ринку праці. Даний смисловий вектор співвідноситься із вже сформованим досвідом *взаємодії із викладачами* та життям на факультеті загалом. Спілкування із викладачами, їх харизма та особисті якості, враження від прочитаних курсів виступають принципово важливим чинником у формуванні образу кафедри як на першому курсі, так і на більш пізніх етапах. Але для першокурсників, які мають досить туманне уявлення щодо факультетського життя, образи кафедр значною мірою конструюються шляхом персоніфікації. Факультетські курси, котрі читалися протягом перших трьох семестрів, вели здебільшого викладачі з кафедри Методології та методів соціологічних досліджень (ММСД) – це Вступ до спеціальності, Теорія ймовірності, Основи інформатики.

"Це був єдиний соціологічний предмет (Вступ до спец.) і це було цікаво, корисно, – це були Х. і В. Ще подобалась інформатика, Н. дуже гарний викладач. Ми за нею сумуємо" (студентка 2 курсу, кафедра СССВ)

Враження від викладачів та отримана з їхніх вуст інформація про кафедри частково закладають той первинний запас знання, виходячи з якого студенти роблять свій вибір кафедри. Звернемо увагу, що на даному

етапі розподіл навчальних курсів між викладачами з різних кафедр є досить нерівномірним.

"Адаптація йшла більше всього за кафедру методів. Всі туди... Більшість, точніше, з нашого курсу пішли туди на цю кафедру, бо вона найбільш розрекламованою була" (студент 2 курсу, кафедра ГС).

"Хтось пішов на Структури, але ніхто не знав жодного викладача з цієї кафедри. Навмання" (студентка 2 курсу, кафедра ГС)

"Піар" з боку викладачів (та студентів) кафедри ММСД полягав здебільшого у поширенні думки, що такий вибір є найбільш перспективним у кар'єрному плані, що цілком відповідає базовому релевантному сенсу, котрий зумовлює відповідне рішення:

"перша асоціація – саме з комерційним використанням цього знання", "вона дає більше перспектив", "після навчання на цій кафедрі легше буде знайти роботу", "справжній соціолог має бути обізнаним у нових технологіях та методах" (студенти 1 курсу)

Серед першокурсників на кафедрі ММСД написали заяву найбільше студентів (25 з 56 опитаних), так само як і серед другокурсників (14 із 30). Другою за популярністю для першокурсників є кафедра Галузевої соціології (ГС) (18 з 56 опитаних першокурсників). Показово, що третина з тих, хто обрав цю кафедру, зазначили, що хотіли б займатися соціологією політики; згадувалась також і соціологія комунікацій, реклами. Зазначені галузі найбільшою мірою асоціюються для опитаних студентів із професійним успіхом та дають змогу *"навздогін" раціоналізувати та легітимувати власний вибір професії*. Також студенти аргументували свій вибір, апелюючи до відкритості власних навчальних перспектив:

"ти сам можеш обрати, яким саме видом діяльності тобі займатися", "я хочу більше розвиватися у різних галузях", "мені цікаво вивчати соціології з різних сторін... щоб пошук моєї майбутньої професії не звувився на одному предметі чи напрямку" (студенти 1 курсу)

Зазначимо, що на початку навчання, коли студенти майже не були знайомі з особливостями тих чи інших кафедр, важливим фактором залишалось те, що назва кафедри *"говорить сама по собі"*. Так, для кафедри ГС висновок є таким, що студент може обрати для себе будь-яку сферу та вивчати її. Для найменш популярної кафедри (2 з 56 опитаних першокурсників) – Теорії та історії соціології (ТІС), асоціаціями, що випливають з назви були такі: *"більш така філософська кафедра", "бібліотечний пил", "хто на кого попливає", "відірваність від життя", "дати-персоналії-назви праць", "це ж історія... і теорія...(сумно)"*. З іншого боку, важливим досвідом для першокурсника є слухання лекцій з історії соціології, особливу роль тут грає особистість викладача, який або зацікавить і приведе частину студентів на кафедру, або ні:

"Я обрала кафедру ТІС, тому що на першому курсі мене надихнула викладачка з Історії соціології" (студентка 5 курсу, кафедра ТІС); "Слухання лекцій з історії соціології – це наш перший негативний досвід у всього потоку, лекції були не на вищому рівні" (студентка 2 курсу, кафедра ММСД)

Кафедра Соціальних структур та соціальних відносин (СССВ) в уявленнях першокурсників, котрі написали туди заяву не має чіткої ідентифікації. Її викладачі зовсім не були представлені протягом першого року навчання, її назва не передбачає однозначних асоціацій. Самі студенти аргументували свій вибір здебільшого простим *"мені це цікаво"*, інколи уточнюючи, що запропоновані теми курсових робіт та кафедральні курси є найпривабливішими. Певною мірою інтерес у студентів викликає особистість завідувачки кафедри.

"Вона запам'яталась дуже як гарний приклад жінки в науці – така гарна жінка серед чоловіків (інших завідувачів) виділяється" (студентка 2 курсу, кафедра ГС)

Інколи в інтерв'ю та в анкетних коментарях звучала думка, що вибір на користь кафедри СССР був здійснений від протилежного: *"на теорії нудно", "на методах треба математику знати"*, а *"на галузях суворий завідувач"*. Але, в цілому, більш-менш усталеного образу кафедри СССР для молодшокурсників не існує:

"Кафедра СССР була найбільшою невідомістю, але я нічого про неї негативного не чула, тому і обрала" (студентка 5 курсу, кафедра СССР)

Отже, під кінець першого курсу, тобто на момент вибору кафедри, у студентів складається найбільш чіткий та насичений образ кафедри ММСД, досить конкретне уявлення про кафедру ГС, пов'язане з інтерпретацією назви, образ покритої пилом та "історичної" кафедри ТІС та досить розмите, але позитивне уявлення про кафедру СССР. Важливо взяти до уваги, що на цьому етапі в системі релевантностей студентів майже не присутні такі фактори як тематичні напрямки кафедр (за винятком деяких), "атмосфера" та організаційна специфіка кафедр; крім того, майже не згадуються фігури завідуючих кафедрами. Таким чином, репрезентації кафедр на початку навчання для більшості студентів співвідносяться із такими релевантними сенсами як *"перспективність"*, *"майбутня професійна зайнятість"* тощо. Далі ми побачимо яких особливостей набувають образи кафедр для старших курсів та чим вони принципово відрізняються від описаних вище.

2. Етап інтенсифікації взаємодії з кафедрами

Другий етап седиментації досвіду взаємодії з кафедрою починається приблизно всередині другого курсу. Темпоральна фіксація початку даного етапу тут досить умовна, проте, нова точка відліку в процесі насичення образу кафедри встановлюється досить чітко. Перш за все, вона пов'язана з тим, що у студентів *з'являються нові досвіди взаємодії с кафедрами*. Якщо першокурсникам більшою мірою читали загальноосвітні курси, то на другому курсі з'являється велика кількість соціологічних дисциплін. Студент глибше занурюється у соціологію, все частіше співвідносить дисципліну і викладача з кафедрою, формує власну професійну ідентичність. Оскільки тепер студенти прив'язуються до кафедр для написання і захисту курсової роботи, вони, відповідно, займаються індивідуальними темами досліджень, спілкуються з науковим керівником, інколи *"заходять"* на кафедру і отримують враження щодо організації роботи, стосунків між викладачами. Тобто, окрім того, що студенти *включаються і озвичають* в процесі написання робіт предметну специфіку кафедри, вони також складають деяке уявлення про кафедру як окремий організаційний простір зі своїми ресурсами (інтелектуальними і матеріальними), *"атмосферою"*, специфічними схемами інтерпретації життя на факультеті, розумінням значимих Інших тощо.

"Я, звичайно, і далі буду писати на методах, але я зрозуміла, що між викладачами не все так гладко відбувається. До мого керівника якось не так ставляться на кафедрі" (студентка 2 курсу, кафедра ММСД). "Я туди прийшла, побачила 3. Специфічний персонаж. На мене одразу навалювали [багато роботи]..." (студентка 2 курсу, кафедра ГС)

Але для більшості другокурсників простір самої кафедри і те, що там відбувається, поки ще не стає вагомим елементом в структурі уявлень про кафедру. На момент захисту першої курсової роботи центральний релевантний сенс (перспектива працевлаштування), що викристалізовувався в момент здійснення вибору кафе-

дри на першому курсі, починає втрачати свою значимість. Тут ми маємо справу із суттєвою реорганізацією тієї системи релевантностей, котра на попередньому етапі формувала ядро аргументації при здійсненні вибору. Цей центральний релевантний сенс залишається і вкорінюється лише на кафедрі ММСД, оскільки дана кафедра має найбільш практичний характер (вона найближча до ринку праці та орієнтована саме на нього).

"Як я вже зрозумів, вибір кафедри не має такого чіткого зв'язку із подальшою професійною діяльністю" (студент 2 курсу, кафедра ГС)

На даному етапі інтеграція студентів у взаємодію із кафедрою залишається порівняно незначною, у них відсутня навчальна диференціація за кафедральним принципом, а персональний зв'язок із кафедрою здебільшого зводиться до взаємодії із науковим керівником та разовою і недовготривалою процедурою захисту курсових робіт. Тим не меш, існуючі формати взаємодії (написання курсових, прослуховування курсів, участь у практиці), корегують наявні образи та напластовують нові релевантні сенси. На даному етапі студенти нерідко переглядають свої первинні уявлення щодо кафедри, що може стати причиною її зміни, або навпаки, повторного свідомого вибору:

"Мої очікування певною мірою не справдилися, вимогливості такої я не відчув з боку кафедри стосовно написання курсових робіт і так далі... Зараз я збираюся кафедру змінювати, тому що, все ж таки, вибір можливих тем для написання курсової роботи є більшим і не закріплений просто за якоюсь галузеву соціологією" (студент 2 курсу, кафедра ГС). "Я цю кафедру не вибирала. Це визначилось не за моїм бажанням. Але мені ця кафедра подобається, і я не хочу її змінювати" (студентка 2 курсу, кафедра ТІС)

3. Етап групової сегрегації за кафедральним принципом.

Визначальною віхою, котра відрізняє старшокурсників (4 і 5 курс) від їхніх молодших колег, є дисциплінарна диференціація студентства за кафедральним принципом. Такий поділ дає можливість студентам на практиці відчутти розмежування на групи у відповідності до обраної ними спеціалізації. Новий досвід, котрий студенти отримують ідучи на спеціалізовані пари зі своїми колегами по кафедрі, седиментується у формі специфічної кафедральної ідентичності, котра відрізняє їхню "Ми-групу" від усіх інших "Вони-груп". Студенту доводиться вивчати саме ці, а не інші предмети, які читають саме ці конкретні викладачі, знаходячись при цьому у спеціально відмежованому просторі – окремій аудиторії. Така диференціація студентства на рівні повсякденних навчальних практик, а також офіційний поділ на кафедральні групи передбачає, що значно глибше диференціюватимуться і самі моделі репрезентації кафедр. Окрім того, старшокурсникам доводиться значно інтенсивніше взаємодіяти з кафедрою у ході написання дипломних робіт – відвідувати засідання, звітувати про виконану роботу, спілкуватися з науковим керівником тощо. Тому очевидно, що саме для представників старших курсів образи кафедр матимуть найвищу смислову та емоційну насиченість, а системи релевантностей, у відповідності до яких студент рефлексуватиме власний вибір, включатимуть нові більш багатоманітні референтні пласти.

"Атмосфера" кафедри

"Атмосфера кафедри" як конструкт першого порядку, тобто категорія, якою послуговуються студенти, здійснюючи опис власного досвіду навчання на кафедрі є одним з основних релевантних сенсів, що включається в конструювання образу кафедри на старших курсах.

Аналіз малюнків, матеріалів письмового опитування та глибинних інтерв'ю дає змогу встановити, що атмосфера є однією з основних систем координат репрезентації ГС та СССРВ старшокурсниками. Так, студенти четвертого і п'ятого курсу, зображаючи кафедру ГС у вигляді будинку, досить часто використовували символи жорсткої дисципліни на кафедрі. Те ж підтверджується і проекцією "Якби Ви знімали художній фільм про кожну кафедру, якого він був би жанру і чому?": для кафедри ГС найпоширеніші варіанти, котрі характеризують кафедральну атмосферу, – це *фільм жаків* (20 разів) та *бойовик* (11 разів). Студенти коментують свій вибір так:

"Ті нещасні, що там навчаються, говорять такі речі, про які писав Кафка – людина як маріонетка в руках невідомої сили" (студент 5 курсу, кафедра ТІС)

Що стосується кафедри СССРВ, частина отриманих малюнків, що презентують кафедру через атмосферу, є досить гармонічними будиночками, з відкритим вікном, акуратними занавісочками, деревцем, квітами; або інше – завідувачка кафедри обіймає кафедру. В проекції "Фільми" атмосферу даної кафедри характеризує популярний варіант відповіді – *мелодрама (ліричне кіно про кохання, сім'ю)* (19 разів). Даний варіант насамперед пов'язаний із розповсюдженням сприйняттям даної кафедри як "жіночої":

"Складається відчуття, що там завжди панує домашня атмосфера, де зустрічаються подрузи і обговорюють не лише навчальні справи" (студентка 5 курсу, кафедра ТІС)

Атмосфера кафедри ТІС і ММСД майже не потрапляє у візуальні проекції кафедр, що, на нашу думку, може бути пов'язаним з більш яскравою предметною орієнтацією цих кафедр, що породжує відповідні образи. Тим не менш, аналізуючи проекцію "Фільми", щодо кафедри ММСД часто обираються варіанти *комедія* (18 разів) і *мультфільм* (7 разів).

"Комедія – хороший настрій, цікаві особистості... почуваш себе комфортно, отримуєш задоволення" (студентка 4 курсу, кафедра ММСД). "По чуткам там захисти робіт (будь-якого змісту) проходять дуже весело" (студентка 4 курсу, кафедра СССРВ).

З іншої сторони, дану кафедру характеризує іще один поширений варіант відповіді – *бойовик* (12 разів) – його здебільшого обирали студенти 4 курсу, і такий варіант як *фільм жаків* (7 разів):

"Там треба бути постійно в конкурентному середовищі" (студентка 4 курсу, кафедра ММСД). "Методи та методології – бойовик. Найбільше виключають аспірантів" (студент 5 курсу, кафедра ТІС)

Що стосується кафедри ТІС, тут є деяка особливість. Такий релевантний сенс як "атмосфера кафедри" не з'являється тут ні у проекції "Фільми", досить слабо він представлений у малюнках, проте досить переконливо "атмосфера" відчувається в інтерв'ю і суцільному анкетуванні.

"Позитив, ну, от позитив, приємні люди, чай, кава..." (студентка 4 курсу, кафедра ТІС. "Ядро, звичайно, сформовано навколо викладачів прошарених, – і це створює хорошу атмосферу" (студент 4 курсу, кафедра ТІС)

Дослідницька орієнтація кафедри

Крім фактору "атмосфери", потрібно наголосити і на найбільш поширених способах предметної типізації кафедри: жанр фільму або малюнок може асоціюватися з тим, що саме на даній кафедрі вивчають. В цих координатах кафедру ММСД характеризує такий варіант жанру фільму як *детектив* (13 разів).

"Саме з цим жанром асоціюється різні методи дослідження, знахідка різних доказів" (студентка 5 курсу, кафедра СССРВ). "Кафедра займається, в основному, емпірією – пошук латентних змінних, які пояснюють

те чи інше явище чи феномен (як детектив шукає)" (студент 5 курсу, кафедра ММСД)

Ідентифікація предметного спрямування кафедри ГС не виявила ніяких яскравих тенденцій, оскільки одностороннього напрямку досліджень у кафедрі ГС немає. Інколи студенти зображували кафедру ГС в якості багатокімнатного будинку, або будинку, в якому багато кімнат, що можна інтерпретувати через розгалуженість предметних орієнтацій, проте, це досить формальне уявлення, яке, як ми доводили вище, походить, скоріше, з назви кафедри, ніж зайнятості на ній.

Для кафедри СССВ найпопулярнішим фільмом був варіант *соціальна драма* – його обрали 27 із 69 опитаних старшокурсників. Судячи з коментарів, цей вибір стосується насамперед дослідницької спрямованості кафедри:

"Кафедра розробляє такі актуальні теми для суспільного життя" (студентка 4 курсу, кафедра СССВ). "Поле діяльності кафедри – соц. нерівності, стратифікація – тому соц. драма" (студент 5 курсу, кафедра ММСД)

Дійсно, якщо зважати на назви курсів, котрі викладаються на даній кафедрі, то можна перекоонатися, що вони пов'язані насамперед із проблемами соціальної стратифікації, нерівностей тощо. У зв'язку з цим на малюнках часто використовуються символи ієрархії, які на відміну від ГС ми інтерпретуємо, в координатах предметної орієнтації кафедри, а не її атмосфери.

Щодо кафедри ТІС, то тут можна виокремити два найпоширеніші варіанти, котрі характеризують її дослідницьку специфіку – це *історичне кіно* (26 разів) та *інтелектуальне авторське кіно* (20 разів). Перший варіант відображає первинну асоціацію, котра пов'язує його із назвою самої кафедри, тому тут можна сказати, що дана інтенція містилася у самому опитувальнику. Тим не менш, це в цілому відповідає предметній специфіці кафедри. Другий за популярністю варіант характеризує кафедру як таку, що має особливе інтелектуальне спрямування:

"Це найбільш інтелектуально вишукана кафедра що вийшла за рамки банальної прагматики, ідеологічних штампів та сухого формалізму й позитивізму" (студент 5 курсу, кафедра ТІС). "Там інтелектуали, які високо мислять у своє задоволення" (студентка 4 курсу, кафедра СССВ)

Очевидно, що дана оцінка є протилежною щодо тих уявлень, котрі панують серед першокурсників. Разом з тим, цей варіант відповіді в цілому може характеризувати і атмосферу кафедри. В малюнках предметна орієнтація ТІС представлена частково. Інколи це може бути бюст якогось філософа, книжка, будівля, схожа на радянську бібліотеку. Деколи, малюнки висвітлюють, що ТІС є найбільш відірваною від життя і чинить найбільш загальний аналіз (замок в хмарах, будиночок в горах), або є чимось на кшталт історичного музею (Колізей, піраміда).

Образи кафедр в координатах різних систем релевантностей

Система координат, в рамках якої фіксується вагомність, значимість, престиж кафедри серед інших на факультеті, найбільш цікава і найбільш складна. Перш за все, через те, що сам престиж може розглядатися з точки зору різних систем релевантності. Розглянемо цю ситуацію на прикладі порівняння образів кафедр ММСД та ТІС. Ми вже приділили достатньо уваги престижу кафедри, що формується на основі оцінки доцільності знання, що дається на конкретній кафедрі, в умовах реального ринку праці, тому не будемо зупинятися на цьому. Нижче ми продемонструємо, як стикаються схеми взаємної інтерпретації студентів кафедри ТІС та кафедри ММСД.

Порівняно з кафедрою ТІС, яку студенти з інших кафедр часто зображують вигляді звичайного однопверхового будинку, інколи будинку на курячих ніжках, кафедра ММСД завжди виглядає набагато прогресивніше і сучасніше (бізнес-центр, фабрика, завод). В координатах системи релевантностей, для якої центральними сенсами є кар'єрне зростання, хороша зарплата і високий соціальний престиж, кафедра ТІС, і справді, програє ММСД. І ми бачимо, що у візуальній проекції більшою мірою спливають саме ці координати репрезентації образів. Проте, з інтерв'ю, а також з іншої частини малюнків, що почасти малюють самі студенти кафедри ТІС (будівля, що розташована вище за всіх – в хмарах, в горах), ми дізнаємося, що представники ТІС навряд чи б погодилися з тим, що характеристики "непрогресивності" їхньої кафедри принижують їх. Нерідко позиціонуючи себе (свою кафедру) як "постмодерністську" (в опозиції до "позитивістської" ММСД), студенти ТІС інтерпретують себе і свою кафедру в координатах іншої системи релевантності:

"Якщо у нас на кафедрі повний постмодерн, то на методах досі "бродить" недолюбий позитивізм" (студентка 4 курсу, кафедра ТІС)

Студенти кафедри ММСД коментують зі свого боку:

"Нет, у нас [ММСД] по отношению к вам [ТІС] противостояния нет, мне кажется, вот у вас оно есть. Я просто по поведению некоторых ваших представителей замечаю. Когда отвечаешь на семинарах, они делают так: "ццц, понятнооо, это ж методы они ничего не поняли в этой жизни"" (студентка 5 курсу, кафедра ММСД)

Але для себе студенти ММСД, все одно, віднаходять інші релевантні системи, на основі яких раціоналізуються їхня присутність на власній кафедрі. Що ж стосується студентів ТІС, то вони досить скептичної думки щодо "ачули маркетингу" кафедри ММСД. Вони вибудовують свою кафедральну ідентичність як особливу позицію здатних відійти від прагматики людей, свого роду привілейованих маргіналів ("бахнутих").

У нас на кафедрі всі бахнуті. Один влаштує революцію. Я збираюсь все життя займатися абсолютно непрестижними речами. Є дівчина на вигляд модель моделлю, а цікавиться філософією, шарить". (Студентка 4 курсу, кафедра ТІС)

Висновки

В нашому дослідженні ми виходили із традиційної феноменологічної схематики, що передбачає апеляцію до соціально значимих дій та усталених типових способів їх осмислення, інтерпретації та легітимації. В даному випадку мова йшла про вибір кафедри як приклад такої дії. Саме питання вибору як біографічно значимого акту, в контексті феноменологічного аналізу інтерсуб'єктивних смислових структур, наштовхує нас на доволі специфічну проблему. Це проблема концептуальної експлікації механізмів конструювання та відтворення значимих смислових порядків, як особливого способу існування соціальної дійсності. Якщо актуалізувати дану проблему в контексті соціологічних досліджень освіти, то ми побачимо суттєву обмеженість *традиційного підходу* до вивчення даного предметного поля. Здійснюючи редукцію царини освіти до її інституційно-функціонального підґрунтя, чи навіть фокусуємось на нерівностях і стратегіях мобільності в освіті (як, наприклад, це робить Бурдье), ми тим самим позбавляємо соціологію можливості розглядати освітній простір не інструментально, тобто сприймати його не як засіб для досягнення персональних чи суспільних цілей, а як особливе смислове середовище, специфічний сегмент життєвого світу, в межах якого подібні задачі та проекти

формується та відтворюється [Бурдьє, 2007]. Традиційний дискурс про суб'єктивний сенс соціальної дії тут отримує принципову контекстуалізацію, котра позбавляє суб'єкта його соціальної дискретності та суверенності. Зокрема, результати нашого дослідження демонструють, як організаційна та функціональна диференціація факультетського простору сприяє формуванню особливого смислового середовища, котре має власну онтологічну релевантність для включених у нього агентів та виявляє себе у формі специфічних ідентичностей та оригінальних персональних проєкцій у майбутнє, на основі яких студенти впорядковують власні практики та взаємодії. Звісно, що наше дослідження має локальний характер та досить вузьку предметну специфікацію, а факультетська інтерсуб'єктивність далеко не вичерпується студентськими уявленнями щодо кафедр. Але на основі даного конкретного кейсу ми можемо сформулювати узагальнення теоретичного характеру, а саме, ми хочемо сказати, що базова операція соціологічної уяви – пояснення феноменальної даності світу через соціальні чинники, повинна відбуватися у тому числі через посилання на циркуляцію смислових структур соціуму, його семантики й символічної морфології.

Примітки

¹Будучи прив'язаним до кафедри, студенти пишуть курсові та дипломні роботи, а також слухають відповідні "кафедральні курси" (4 курс бакалаврату, спеціалітет, магістратура).

²Для феноменологічних текстів є властивим особливе використання займенників першої особи. Вони замінюють тут звичні поняття суб'єкту, соціального агента, актора тощо. Наприклад, коли Щюц пише: "світ в природній настанові підлягає моєму тлумаченню", – він не має на увазі тлумачення феноменолога, він говорить про узагальнене дискретне "Я", що перебуває в світі природної настанови та є предметом феноменологічної уваги. Наслідуючи дану стратегію написання тексту, ми, автори, хочемо таким чином наголосити, що фено-

менологічне дослідження – це не спосіб з'ясування окремих фактів про недостатньо вивчений об'єкт дослідження, а специфічна інтелектуальна практика з методологічно необхідною прив'язкою до власного "Я".

³Ми вдячні нашим колегам – Легкобит І., Романюк К., Шелухіну В., Акулову М. та Горленку С., що разом з нами брали участь у підготовці та проведенні цього дослідження, а також керівнику нашої дослідницької групи – Олені Геннадіївні Злобіній, котра дбайливо підтримувала і спонукала нас привести результати дослідження до тієї форми, у якій вони існують сьогодні.

⁴Масив даних аналізувався двома групами соціологів – нами та нашими колегами (одногрупниками), разом з якими ми працювали над цим проєктом в межах курсу "Соціальна феноменологія". Обидві групи мали однаковий об'єкт дослідження, проте зосередилися на різних предметах. Водночас змістовні інтерпретації отриманих якісних даних в частині опису образів кафедр виявилися добре узгоджуваними.

Список використаної літератури:

1. Бурдьє П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / П. Бурдьє, Ж.К. Пассрон; пер. с фр. – М.: Просвещение, 2007. – 267 с. [Bourdieu P., Passeron J.-C., La reproduction, Éléments d'une théorie du système d'enseignement; per. s fr. – М. Prosveshchenie, 2007. – 267 s.]
2. Константиновский Д. Реальность образования. Социологическое исследование: от метафоры к интерпретации / Д. Константиновский, В. Вахштайн, Д. Куракин. – М.: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2013. – 224 с. [Konstantinovskiy D. Realnost' obrazovaniia. Sotsiologicheskoe issledovanie: ot metafory k interpretatsii / Konstantinovskiy D., Vachshtein V., Kurakin D. – М.: Tsentr sotsial'nogo prognozirovaniia i marketinga, 2013. – 224 s.]
3. Соколова Е.Т. Проективные методы исследования личности. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 176 с. [E. Sokolova, Proektivnye metody issledovaniia lichnosti. – М.: Izd-vo Mosk. Un-ta, 1980 – 176 s.]
4. Щюц А. Структури життєсвіту / А. Щюц, Т. Лукман; пер. з нім. В. Кебуладзе. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 560 с. [A. Schütz, T. Luckmann, Strukturen Der Lebenswelt; per.z nim. V.Kebuladze. – К.: Ukrainiys'ky Tsentr dukhovnoi kultury, 2004. – 560 s.]
5. Schutz A. Collected Papers I. The Problem of Social Reality / Alfred Schutz. – Dordrecht (the Netherlands): Kluwer Academic Publishers Group, 1982. – 361 p. Studenova. – М.: Gumanyt. yzd. centr VLADOS, 2001. – 370 s.]

Науковий керівник професор Злобіна О.Г.

Надійшла до редакції 06.05.14

A. Fitisova, MA Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
A. Deineka, MA Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

STUDENT'S REPRESENTATIONS OF FACULTY'S DEPARTMENTS: TOWARDS PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS OF SIGNIFICANT MEANING STRUCTURES IN HIGHER EDUCATION

The article presents results of original phenomenological research, which devoted to description and interpretation of intersubjective field of meanings that exist at the Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kiev. Authors analyze typical understandings and views of students regarding the faculty departments, by using qualitative dataset, composed of depth-interview transcripts, open non-structured questionnaires and materials of some projective tests. The paper proposes to go beyond the traditional logic of functionalist analysis of education and to do some theoretical generalizations and problematizations by actualization of phenomenological cognitive strategies.

Key words: phenomenology, sociology of education, intersubjective space, faculty of Sociology, image of faculty department, relevancy system, biographical situation, unit of experience, sedimentation, social action

A. Фитисова, студ.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев
А. Дейнека, студ.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ФАКУЛЬТЕТСКИЕ КАФЕДРЫ В ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ СТУДЕНТОВ: ПОПЫТКА ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ЗНАЧИМЫХ СМЫСЛОВЫХ СТРУКТУР В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье представлены результаты авторского феноменологического исследования, посвященного описанию и интерпретации смыслового пространства факультета социологии КНУ им. Т. Шевченко. На основе массива нечисловых данных, полученных в результате открытого анкетирования, глубинных интервью и посредством применения проективных методик, авторы анализируют типичные представления студентов о факультетских кафедрах, совершая ряд теоретических обобщений и проблематизаций. Фокус статьи предполагает выход за пределы традиционного для исследований образования функционалистского подхода и актуализацию феноменологических познавательных стратегий.

Ключевые слова: феноменология, интерсубъективное пространство, факультет социологии, образ кафедры, система релевантностей, смысловой порядок, биографическая ситуация, единица опыта, седиментация, социальное действие.